

KONCEPCJA „STRATEGICZNEJ GŁĘBI” W TURECKIEJ POLITYCE ZAGRANICZNEJ¹

Jan Niemiec

Uniwersytet Jagielloński

Zakład Bezpieczeństwa Narodowego

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8593-451X>

e-mail: jan.p.w.niemiec@gmail.com

Streszczenie: Teoria ról w stosunkach międzynarodowych jest interdyscyplinarnym podejściem badawczym, łączącym w sobie kluczowe elementy politologii, psychologii i socjologii. W związku z tym pozwala na lepsze zrozumienie i dogłębną analizę zachowań państwa na arenie międzynarodowej. Zalety metodologiczne teorii ról wynikają z jej specyficznej struktury, która może stanowić łącznik pomiędzy kilkoma perspektywami naukowymi. W ramach niniejszego artykułu dokonano analizy polityki zagranicznej Republiki Turcji, prowadzonej w oparciu o wytyczne zawarte w koncepcji „strategicznej głębi”. Zgodnie z jej założeniami aktywność dyplomatyczna i współpraca z sąsiednimi regionami miała zapewnić Turcji pozycję mocarstwa średniej wielkości oraz lidera muzułmańskiego kręgu kulturowego. Niniejszy tekst rozpoczyna się od zarysowania ram teoretycznych i metodologii. Następnie opisano XX-wieczne narracje geopolityczne w Turcji. W trzeciej części artykułu przedstawiono podstawowe założenia koncepcji „strategicznej głębi”. Natomiast czwarta część zawiera przegląd działań tureckiej dyplomacji na Bałkanach, Kaukazie oraz Bliskim Wschodzie i Afryce Północnej. Artykuł kończy podsumowanie rozważań oraz wnioski badawcze.

Słowa kluczowe: Republika Turcji, Partia Sprawiedliwości i Rozwoju, polityka zagraniczna, strategia regionalna, teoria ról w stosunkach międzynarodowych

WPROWADZENIE

Teoria ról w stosunkach międzynarodowych powstała w latach siedemdziesiątych XX wieku jako jeden z kierunków badań nad rolami społecznymi. Prekursorem tego ujęcia badawczego był kanadyjski politolog fińskiego pochodzenia

¹ Praca mogła powstać dzięki przyznaniu przez Instytut Studiów Politycznych PAN stypendium imienia prof. Richarda Pipesa.

dzenia Kalevi Holsti, który w swoich pracach połączył zagadnienia związane z charakterystyką struktury systemu międzynarodowego oraz analizą polityki zagranicznej państwa. Holsti znacząco ułatwił tym samym naukową eksplorację praktyki politycznej, odnosząc jej poszczególne wyznaczniki do określonych elementów tworzących koncepcje teoretyczne. Wśród innych badaczy, którzy wnieśli wkład w rozwój teorii ról międzynarodowych, należy wymienić Carla Backmana, Jamesa Rosenau'a, Lisbeth Aggestam oraz Ziemowita Jacka Pietrasia [Zajac 2010: 47–48].

Czerpiąc z dorobku politologii, socjologii i psychologii, teoria ról w stosunkach międzynarodowych akcentuje kluczowe znaczenie tożsamości w relacjach międzypaństwowych, co zbliża ją w tym względzie do założeń konstruktywizmu. Natomiast dzięki swojej otwartości metodologicznej teoria ról pozwala na wykorzystanie wielu narzędzi i perspektyw badawczych w analizie zachowań państwa na arenie międzynarodowej. Przyjęcie zalecanej przez zwolenników tego ujęcia szerokiej optyki jest niezwykle pomocne w próbie opisu i wyjaśnienia złożonych procesów zachodzących w przestrzeni regionalnej i globalnej, w ramach których określone państwo realizuje równocześnie cały katalog zadań, obowiązków i powinności, określanych zbiorczo właśnie mianem ról [Yigit 2015: 10–14]. W naukach społecznych nie stworzono jednej powszechnie akceptowanej definicji roli, co sprawia, że każda z teorii stosunków międzynarodowych traktuje to zagadnienie odmiennie. Przykładowo realizm strukturalny analizuje rolę państwa przez pryzmat siły dystrybuowanej w ramach systemów. Z kolei teorie liberalne zwracają uwagę na wpływ czynników wewnętrznych, a behawioralizm utożsamia rolę państwa z postawami decydentów. Wreszcie postmodernizm i teoria krytyczna w ogóle negują istnienie ról. Na potrzeby niniejszej publikacji przyjęto definicję Justyny Zajac, która określa role międzynarodowe państwa jako „system działań i oddziaływań na arenie międzynarodowej, determinowany głównie międzynarodową pozycją oraz tożsamością państwa” [Zajac 2015: 134–135].

Przestrzenią, gdzie realizowane są role międzynarodowe państwa, jest sfera jego polityki zagranicznej. Analizując deklaracje oraz aktywności rządzących w relacjach z otoczeniem międzynarodowym, można zidentyfikować wykonywane przez nich role. Po zbadaniu w latach sześćdziesiątych XX wieku przemówień i oficjalnych komunikatów liderów kilkudziesięciu państw Kalevi Holsti opisał siedemnaście głównych typów ról międzynarodowych, wśród których wymienił między innymi typ przywódcy regionalnego, typ mediatora, typ obrońcy wiary, typ przykładu dla innych państw, typ niezaangażowany. Naturalnie określone państwo może odgrywać kilka bądź nawet kilkanaście ról jednocześnie, co uzależnione jest od percepcji własnej tożsamości oraz stosunku do pozostałych uczestników systemu. Taka sytuacja rodzi ryzyko wystąpienia konfliktu między rolami, czego rezultatem mogą być poważne turbulencje w polityce zagranicznej państwa. Rozwiązanie tego problemu nie jest łatwe i wymaga ogromnych umiejętności koncepcyjno-organizacyjnych od władz państwowych [Zajac 2010: 35–38]. Najczęstszą przyczyną wspomnianych konfliktów są rozbieżności pomiędzy rolami

deklarowanymi, oczekiwanymi i realizowanymi, które, choć należą do jednego kontinuum, dotyczą innych aspektów praktyki dyplomatycznej. W rolach deklarowanych mieszczą się wszystkie zapowiedzi rządzących na temat przyszłych aktywności państwa na arenie międzynarodowej. Z kolei role oczekiwane wiążą się z uwarunkowaniami wewnętrznymi i zewnętrznymi, w jakich znajduje się dany uczestnik systemu. Natomiast role realizowane stanowią konkretne posunięcia władz państwowych w środowisku regionalnym i globalnym. Państwo uwikłane w wiele złożonych ról międzynarodowych musi nieustannie kontrolować, czy ogół działań składających się na sferę polityki zagranicznej spełnia zasadę spójności [Harnisch 2011: 8–9].

W ramach niniejszego artykułu dokonano analizy i charakterystyki tureckiej polityki zagranicznej w XXI wieku, prowadzonej zgodnie z założeniami doktryny „strategicznej głębi”. Ramy czasowe badania obejmują okres od wygrania wyborów parlamentarnych przez Partię Sprawiedliwości i Rozwoju (listopad 2002 roku) aż do dymisji premiera Ahmeta Davutoğlu (maj 2016 roku). Wspomniany polityk był twórcą koncepcji „strategicznej głębi”, która zwiastowała całkowitą rewolucję na tureckiej scenie politycznej. Nakreślił w niej wizję nowej Turcji – państwa aspirującego do odgrywania roli regionalnego mocarstwa średniej wielkości, o wyrazistej tożsamości opartej na fundamencie religijnym oraz faktycznego lidera muzułmańskiego kręgu kulturowego. Przyjęcie idei Ahmeta Davutoğlu przez Partię Sprawiedliwości i Rozwoju można zatem uznać za wydarzenie równe niemal zmianie paradygmatycznej w nauce. Na tym tle najbardziej brzemienne w skutkach była implementacja „strategicznej głębi” w polityce zagranicznej. Podstawowym celem niniejszego artykułu jest zatem chronologiczny przegląd oraz próba oceny tureckich działań dyplomatycznych, prowadzonych w sąsiednich regionach w myśl koncepcji opracowanej przez Davutoğlu.

Wykorzystując znajomość języka tureckiego, w przygotowaniu niniejszego tekstu posłużono się niemal wyłącznie publikacjami napisanymi po turecku. Przez ten zabieg metodologiczny starano się możliwie jak najpełniej oddać specyfikę dyskursu nad polityką zagraniczną, który prowadzony był w ostatnich latach w Turcji. Nie mniej istotny w tym kontekście jest również fakt, że rodzimi badacze posiadają szeroką wiedzę na temat różnorodnych aspektów związanych z procesami politycznymi we własnym państwie. Zatem przybliżenie tureckiego punktu widzenia na politykę zagraniczną może mieć znaczenie praktyczne dla przyszłych relacji Turcji z innymi państwami. Wreszcie zaprezentowane zostały poglądy tureckich badaczy na problematykę dotyczącą stosunków międzynarodowych, co może wzbogacić dyscyplinę o nowe perspektywy badawcze.

Zdecydowaną większość publikacji wykorzystanych w przeglądzie literatury tematu stanowią artykuły naukowe, rozpatrywane przy pomocy krytycznej analizy źródeł, metod historycznych (m.in. metoda porównawcza, metoda filologiczna, metoda genetyczna) oraz analizy procesu decyzyjnego. Wspomniane teksty traktowały o założeniach koncepcji „strategicznej głębi” oraz o działaniach tureckich władz w regionach, którym Ahmet Davutoğlu nadał najwyższą rangę. Na podstawie pracy

źródłowej określono zasadnicze wyznaczniki tureckiej polityki zagranicznej, co pozwoliło na wpisanie różnych przykładów ich praktycznej implementacji w ramy teorii ról w stosunkach międzynarodowych. W następstwie tego procesu sformułowano główną hipotezę badawczą, wedle której klęska koncepcji „strategicznej głębi” była spowodowana rażącą niespójnością na poziomie triady ról deklarowanych, oczekiwanych i realizowanych. Odnoszące się do powyższej hipotezy pytania badawcze dotyczyły przyczyn porażek większości tureckich inicjatyw regionalnych (zwłaszcza w wymiarze politycznym), roli poszczególnych polityków Partii Sprawiedliwości i Rozwoju w implementacji założeń koncepcji „strategicznej głębi” oraz wpływu niezależnych uwarunkowań geopolitycznych na realizację planów władz w Ankarze wobec regionów leżących w orbicie zainteresowań Turcji.

REGIONALNE TOŻSAMOŚCI TURCJI W XX WIEKU

Turecką politykę zagraniczną przez cały XX wiek kształtowały trzy zasadnicze narracje geopolityczne, które rozwinęły się wraz z powstaniem niepodległej Republiki Turcji. Pierwszą z tych koncepcji był stworzony przez Mustafę Kemala Atatürka model oparty na modernizacji i sekularyzacji państwa zgodnie z zachodnimi standardami. Będąc pomysłodawcą radykalnej transformacji ustrojowej, Mustafa Kemal uważał, że wyeliminowanie z przestrzeni publicznej wszystkich praktyk wykształconych jeszcze w czasach Imperium Osmańskiego zapewni Turcji oczekiwany powszechnie przez społeczeństwo rozwój [Zürcher 2004: 189]. Na cześć założyciela Republiki ów model przeszedł do historii pod nazwą kemalizmu. Drugi typ narracji bazował na myśli nacjonalistycznej (etnicznej)², dla której centralnym punktem odniesienia było pojęcie narodu tureckiego. Ideologowie tej koncepcji odwoływali się do wspólnoty ludów turkijskich, żyjących na obszarze rozciągającym się od Bałkanów aż po północno-wschodnie krańce Azji. Termin „naród” pełnił w tym ujęciu funkcję integrującą, akcentując pokrewieństwo pomiędzy społecznościami oddalonymi od siebie o tysiące kilometrów [Yıldırım 2014: 79–85]. Ostatnią z narracji był typ islamistyczno-konserwatywny, odnoszący się do wartości związanych z religią muzułmańską. Przedstawiciele tego modelu podkreślali istotne miejsce Turcji na obszarze, którego granice determinuje wiara w Allaha. Niektórzy zwolennicy koncepcji islamistycznej apelowali nawet o skupienie międzynarodowej aktywności Turków wyłącznie na świecie islamu [Yeşiltaş 2014: 27–33].

Każdy z wymienionych wyżej modeli odmiennie definiował tożsamość Turcji oraz inaczej określał zakres jej oddziaływania regionalnego. Według dominujące-

² Turecki nacjonalizm, reprezentowany przez Nihala Atsıza, Fuata Köprülü czy Muzaffera Özdağa, odwołuje się do idei panturańskiej. Zasadniczym elementem tej ideologii jest podkreślanie więzi etnicznej łączącej ludy turkijskie (m.in. Turków, Azerów, Kazachów, Turkmenów, Kirgizów, Uzbeków, Tatarów, Baszkirów, Jakutów), co odróżnia ją od komponentu nacjonalistycznego zawartego w kemalizmie, który dotyczy jedynie Turków [Bilgin 2018: 335–342].

go w ubiegłym stuleciu kemalizmu turecka racja stanu zakładała utrzymywanie silnych więzi z Europą oraz Stanami Zjednoczonymi Ameryki, zgodnie bowiem z poglądami Mustafy Kemala jedynie trwały sojusz z Zachodem zapewni Turcji stabilizację wewnętrzną i stopniowy wzrost znaczenia międzynarodowego [Erşan 2006: 42]. Tym samym Turcy obrali strategię dystansowania się od spraw ważnych dla sąsiednich regionów. Działające w ramach ideologii kemalistycznej kolejne rządy tureckie przeprowadziły wiele głębokich reform strukturalnych, których zamiarem była kompleksowa modernizacja i westernizacja wszystkich elementów składających się na sferę publiczną państwa. Efektem tych gruntownych zmian miała być znacząca poprawa warunków ekonomicznych i socjalnych, co w perspektywie umożliwiłoby przyjęcie Turcji w poczet wysoko rozwiniętych państw Zachodu. W celu utrwalenia modelu kemalistycznego w świadomości społecznej na straży republikańskich zasad ustrojowych stała potężna armia, która interweniowała w przypadkach łamania przez polityków norm i wartości leżących u podstaw tureckiej państwowości [Uluçakar 2018: 87–89].

W związku z tym dwie pozostałe narracje geopolityczne utrzymywały się poza głównym nurtem tureckiej polityki. Model nacjonalistyczny ukształtował się niejako w opozycji do narzuconej przez władzę ideologii kemalizmu i był reprezentowany przez intelektualistów krytycznych wobec planów zbliżenia Turcji z Zachodem. Z ich punktu widzenia proponowana przez Mustafę Kemala oraz jego następców wizja ścisłej współpracy z USA i państwami Europy Zachodniej zagrażała jedności ludów pochodzenia turkijskiego, których znaczna część wchodziła wówczas w skład Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich [Bilgin 2018: 337–339]. Zwolennicy opcji etnicznej obawiali się, że w obliczu napiętej sytuacji międzynarodowej członkowie „rodziny turkijskiej” zostaną włączeni w konflikty zbrojne toczące w ramach rywalizacji bloków demokratycznego z komunistycznym, co wpłynie na osłabienie całej wspólnoty. Akcentując wyjątkowość kultury i tradycji wszystkich ludów turkijskich, ideologowie związani z turecką myślą narodową zywali zatem do nieangażowania się w globalne spory [Kılıç 2007: 133–138].

Jedną z konsekwencji wprowadzenia w Turcji bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej systemu wielopartyjnego było przejście wielu postulatów ruchu narodowego przez legalnie działające ugrupowania polityczne. W latach sześćdziesiątych XX wieku powstała najbardziej znana partia nacjonalistyczna na tureckiej scenie, istniejąca do dzisiaj Partia Ruchu Narodowego (tur. Milliyetçi Hareket Partisi – MHP) [İnce 2012: 126]. W początkowej fazie swojego istnienia MHP oraz inne organizacje reprezentujące skrajne odłamy prawicy posługiwały się w swojej działalności przemocą oraz terrorem, co zostało ukrócone dopiero po przeprowadzonym przez armię zamachu stanu z września 1980 roku. W trakcie wojskowych rządów niemal wszystkie radykalne ugrupowania i stowarzyszenia polityczne zostały zdelegalizowane, a ich członkowie oraz sympatycy masowo trafiali do więzień [Karakurt 2016: 42–43]. Wydarzenia te nie osłabiły jednak silnych wśród obywateli tendencji nacjonalistycznych.

Natomiast turecka myśl konserwatywna nierozdzielnie była związana z religią muzułmańską. Miało to swój wyraz w niezadowoleniu znacznej części społeczeństwa z gwałtownego tempa przemian, które zaproponowali skupieni wokół idei kemalizmu rządzący. Szczególnie drażliwa była kwestia wykluczenia islamu z życia publicznego, z czym nie chciała pogodzić się przede wszystkim ludność pochodzenia wiejskiego. Przez dekady na obrzeżach tureckiej polityki istniała liczna grupa intelektualistów kultywujących tradycję Imperium Osmańskiego, w ustroju którego władza i religia wzajemnie się przenikały [Kılıç 2007: 126–130]. W wyniku wspomnianego procesu demokratyzacji państwa władze poszerzyły zakres tolerancji światopoglądowej, co skłoniło konserwatystów do zorganizowania oficjalnych struktur politycznych. W 1970 roku Necmettin Erbakan założył Partię Ładu Narodowego (tur. Milli Nizam Partisi – MNP), pierwsze otwarcie islamistyczne ugrupowanie w Turcji. Podstawowy punkt programu partii zakładał zerwanie związków z cywilizacją zachodnią w imię odnowienia relacji z przedstawicielami muzułmańskiego kręgu kulturowego. Lider MNP głosił przy tym konieczność moralnej odbudowy Turcji, która miała się dokonać dzięki powrotowi islamu do przestrzeni publicznej. Postulaty Erbakana stały w jawnej sprzeczności z zasadami ustrojowymi Republiki, wobec czego władze kilkakrotnie delegalizowały zakładane przez niego ugrupowania [Bakyal, Çaha 2017: 6–14]. Mimo tych poważnych trudności turecka myśl islamistyczno-konserwatywna stopniowo zdobywała coraz więcej zwolenników.

Właśnie z nurtu, na czele którego stał Necmettin Erbakan, wywodzi się rządząca obecnie Turcją klasa polityczna. Założyciel Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (tur. Adalet ve Kalkınma Partisi – AKP) Recep Tayyip Erdoğan oraz jego najbliżsi współpracownicy od połowy lat siedemdziesiątych XX wieku byli związani z różnymi ugrupowaniami i stowarzyszeniami, skupionymi wokół osoby Erbakana (m.in. Partia Ocalenia Narodowego, Partia Dobrobytu, Partia Cnoty). Z ruchem islamistyczno-konserwatywnym sympatyzował także politolog i badacz stosunków międzynarodowych Ahmet Davutoğlu, kierownik Departamentu Stosunków Międzynarodowych na Uniwersytecie Beykent w Stambule [Çarkoğlu 2002: 127–128]. Opublikowana przez niego w 2001 roku książka *Strategiczna głębia* (tur. *Stratejik Derinlik*) stała się podstawą teoretyczną dla polityki zagranicznej AKP. Świadomy istotnych ograniczeń wizji zaproponowanej przez Erbakana, Davutoğlu dostosował zasadnicze przesłanie tureckiej myśli konserwatywnej do wyzwań współczesnego świata, tworząc oryginalną koncepcję polityczną, w której określił warunki optymalnego rozwoju Turcji u progu XXI wieku. W procesie konceptualizacji swojej doktryny Ahmet Davutoğlu korzystał z elementów obecnych w trzech wcześniejszych modelach, ale w wymiarze ideologicznym niewątpliwie bazował na twierdzeniach charakterystycznych dla orientacji islamistyczno-konserwatywnej [Yeşiltaş 2014: 28–29]. Stąd Partia Sprawiedliwości i Rozwoju na początku swojej działalności była klasyfikowana jako ugrupowanie umiarkowanie islamistyczne.

PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA KONCEPCJI „STRATEGICZNEJ GŁĘBI”

Według niektórych badaczy tematu, poważnym problemem tureckiej polityki zagranicznej epoki kemalizmu, widocznym szczególnie w drugiej połowie XX wieku, był brak koherentnej wizji określającej rolę Turcji na świecie. W tym kontekście przypomniano, że myśl Atatürka nie została osadzona w wyraźnych ramach teoretycznych, w oparciu o które istniałaby możliwość opracowania planu konkretnych działań w skali regionalnej lub globalnej. Ponadto na niewielką aktywność dyplomatyczną Turków wpływała zarówno niespokojna sytuacja wewnętrzna (trzy wojskowe zamachy stanu pomiędzy 1960 i 1980 rokiem), jak i napięcie w przestrzeni międzynarodowej, związane z trwającym konfliktem zimnowojennym [Avcı 2017: 121]. Pogląd dotyczący istotnych niedoskonałości ideologii kemalistycznej podzielał między innymi Ahmet Davutoğlu. W jego opinii ówczesna polityka zagraniczna Turcji była pasywna i reakcyjna oraz zależna od trendów wyznaczanych przez zachodnich sojuszników. Co gorsza, władze w Ankarze nie potrafiły odnaleźć się także w realiach geopolitycznych powstałych po upadku ZSRR, w wyniku czego leżące nad Bosforem państwo straciło szansę na poprawę swojej pozycji w regionie. Potrzeba przełamania tego impasu skłoniła Ahmeta Davutoğlu do podjęcia próby stworzenia nowej, bardziej aktualnej koncepcji, czego efektem było powstanie „strategicznej głębi” [Erdağ 2013: 53–54]. Zwycięstwo Partii Sprawiedliwości i Rozwoju w wyborach parlamentarnych z 2002 roku sprawiło, że wizja Davutoğlu stała się oficjalną doktryną polityczną przyjętą przez władze Republiki Turcji.

Analizę treści dzieła, wyznaczającego przez blisko dwie dekady kierunki tureckiej polityki zagranicznej, należy rozpocząć od przedstawienia perspektywy teoretycznej przyjętej przez Ahmeta Davutoğlu. Spośród wielu teorii z dziedziny nauk społecznych, na których oparł się w swoich rozważaniach Davutoğlu, szczególnie istotne miejsce zajmują uwarunkowania związane z procesami geopolitycznymi. Autor książki *Strategiczna głębia* nadał kluczowe znaczenie pojęciom miejsca i czasu, wobec czego w jego koncepcji znajdują się liczne odwołania do publikacji Samuela Huntingtona, Nicholasa Spykmana i Halforda Mackindera [Yeşiltaş 2014: 41–42]. Davutoğlu uważał bowiem, że jedynie program polityczny bazujący na stabilnych podstawach teoretycznych daje nadzieję na zastosowanie proponowanych rozwiązań w praktyce. Dla potwierdzenia tego poglądu politolog wskazywał na indolencję kemalizmu w ostatniej dekadzie XX wieku. Wpisując swoje przemyślenia w geopolityczne realia współczesnego świata, Ahmet Davutoğlu stworzył wizję nowej Turcji, która miała wreszcie wykorzystać w pełni swój potencjał międzynarodowy, wynikający z wyjątkowego położenia geograficznego oraz bogatego dorobku kulturowego. W związku z tym Ahmet Davutoğlu rekomendował wdrożenie programu wielowektorowej i elastycznej polityki zagranicznej, skupionej na realizacji strategicznych celów służących tureckiej racji stanu [Tuğtan 2016: 13–15]. Ich katalog miał zostać stworzony na podstawie zdolności regionalnego oddziaływania Turcji.

Dokonawszy podsumowania determinantów konstytuujących działania polityczne w epoce kemalizmu, Davutoğlu podkreślił priorytetową rolę polityki wewnętrznej, której to funkcji podporządkowane były wszystkie posunięcia w sferze dyplomatycznej. Davutoğlu genezę tej praktyki upatrywał w słynnym aforyzmie Ataturka: „Pokój w kraju, pokój na świecie” (tur. *Yurtta sulh, cihanda sulh*), wyrażającego przesłanie tureckiej neutralności na arenie międzynarodowej [Tak 2005: 301]. Zgodnie ze słowami politologa, podstawowym problemem rządzących był swoisty dualizm, objawiający się w dążeniu do pogłębionej westernizacji połączonej ze świadomością wyraźnego niedopasowania tureckiej mentalności do zachodnich standardów. Ta wewnętrzna sprzeczność sprawiała, że Turcja przez dekady nie potrafiła stworzyć spójnej koncepcji geopolitycznej, która w sposób całościowy obejmowałaby wszystkie interesy Turków w przestrzeni międzynarodowej [Yeşiltaş 2014: 35–38]. Mając świadomość tych ograniczeń, władze kierujące się w swojej polityce doktryną kemalizmu skupiały się na kwestiach bezpieczeństwa i ochronie integralności terytorialnej, rezygnując jednocześnie z aktywnej polityki zagranicznej w regionie. Jednakże Davutoğlu dowodził, że przez takie działania Ankara pozbywała się własnej tożsamości, zamiast bowiem kultywować tradycje związane z imperialną przeszłością, podjęła z góry skazaną na niepowodzenie pogoń za idealistycznym wyobrażeniem Zachodu. Kończąc swoje przemyślenia, politolog konkludował, że zamykanie się w obrębie wąskiej i anachronicznej ideologii powodowało wykluczenie Turcji z dostępu do pozytywnych zmian, które pojawiły się w systemie międzynarodowym po zakończeniu zimnej wojny [Öksüz 2006: 88–89].

Świadomy kultowego statusu, jakim wśród Turków otoczona była postać Mustafy Kemala Ataturka, Ahmet Davutoğlu nie odrzucił całkowicie kemalizmu. Politolog doceniał osiągnięcia tej ideologii szczególnie w polityce wewnętrznej, w jego bowiem ocenie wspomniane wyżej reformy strukturalne korzystnie wpłynęły na turecką gospodarkę oraz tempo rozwoju społecznego. Davutoğlu popierał także starania o akcesję do Unii Europejskiej, ale szans wynikających z ewentualnego członkostwa upatrywał głównie w sferze ekonomicznej [Kaya 2013: 77–78]. Nie można przy tym zapomnieć, że zdaniem politologa winę za większość problemów Turcji w ubiegłym stuleciu ponosiła armia, która nadmiernie ingerowała w system polityczny Republiki, doprowadzając ostatecznie do degeneracji myśli Ataturka i wystąpienia szeregu patologii ustrojowych. Do samej wizji Mustafy Kemala Ahmet Davutoğlu odnosił się natomiast z szacunkiem, uznając przeważającą część jego postulatów za właściwe propozycje w warunkach tworzenia tureckiej państwowości po upadku Imperium Osmańskiego [Akçali 2010: 3–5]. Jednak w XXI wieku przed Turcją stanęły nowe wyzwania, w związku z czym dotychczasowa doktryna wymagała modyfikacji.

W przeciwieństwie do narracji kemalistycznej, koncepcja Ahmeta Davutoğlu wykraczała poza dotychczasowe postrzeganie Turcji jako państwa świeckiego, podkreślając wagę religii i tradycji w procesie kształtowania tożsamości współczesnych Turków. Przypisana islamowi funkcja tożsamościotwórcza była niezwy-

kle istotna, gdyż autor książki *Strategiczna głębia* adresował swój przekaz nie tylko do mieszkańców Republiki Turcji, ale także do diaspory tureckiej żyjącej na różnych kontynentach [Kaya 2013: 84–87]. Równocześnie Davutoğlu sceptycznie odnosił się do pomysłu wskrzeszenia idei XX-wiecznego panturkizmu, traktując inicjatywę zjednoczenia wszystkich ludów turkijskich za projekt niemożliwy do wykonania w obecnym układzie międzynarodowym. W zamian proponował władzom w Ankarze skoncentrowanie się na terenach leżących bezpośrednio poza granicami Turcji [Tüysüzoğlu 2013: 299–302]. Wchodzące niegdyś w skład Imperium Osmańskiego regiony, takie jak Bliski Wschód, Afryka Północna, Bałkany, Kaukaz, miały być zatem miejscami zwiększonej aktywności rządu tureckiego.

Realizacji tej wizji miało służyć połączenie kluczowych elementów narracji islamistyczno-konserwatywnej i nacjonalistycznej. Opracowany w ten sposób model nowego nacjonalizmu odróżniał się zasadniczo od myśli narodowej związanej z MHP. Tradycyjny turecki nacjonalizm był mocno hermetyczny i zbudowany na poczuciu odrębności do sąsiadów pochodzenia nieturkijskiego (głównie Arabów i Persów). Natomiast nacjonalizm w wersji Davutoğlu jest inkluzywny, dotyczy bowiem całej społeczności muzułmańskiej. Konstruując ten aspekt swojej koncepcji, politolog nie używał charakterystycznych dla narracji nacjonalistycznej pojęć „narodu” czy „panturkizmu”, zamiast których skupił się na wspólnocie i religijno-kulturowej spuściźnie Osmanów [Kaya Osmanbaşoğlu 2018: 5–10]. Tym samym idea Davutoğlu przekracza granice Turcji i oddziałuje na tereny będące niegdyś pod władzą sułtańską. Religia sunnicka pełni wobec tego funkcję spoiwa całej „strategicznej głębi”, ponieważ jest jedynym czynnikiem wprost łączącym zdecydowaną większość narodów, do których Davutoğlu kieruje swoją wizję [Saraçoğlu 2013: 53–58].

Zgodnie z założeniami Ahmeta Davutoğlu, pierwszym etapem na drodze do urzeczywistnienia jego myśli była zmiana postrzegania Ankary przez państwa leżące w jej najbliższym otoczeniu. Plan zakładający podjęcie aktywnych działań na rzecz ocieplania wizerunku Turcji zależał od zaangażowania nowych władz w promowanie tureckich wartości i rozwiązań ustrojowych wśród sąsiadów. W retoryce Davutoğlu skupienie się na kwestiach związanych z bezpieczeństwem i rozwojem gospodarczym zapewni Turkom osiągnięcie sukcesu na tym polu. W konsekwencji wysiłków władz w Ankarze region zostanie ustabilizowany, co z kolei przełoży się na powszechne uznanie Turcji za lidera tej części świata [Erdağ 2013: 65–68]. Przelamując istniejącą w tureckiej polityce skłonność do powstrzymywania się od ingerencji w sprawy ważne dla otoczenia, Davutoğlu odrzucił kemalistyczne rozumienie granicy jako nieprzekraczalnej bariery. W „strategicznej głębi” granica to jedynie umowna linia oddzielająca od siebie dwa równorzędne państwa, które powinny ze sobą ściśle współpracować w celu osiągnięcia obopólnych korzyści. Ahmet Davutoğlu żywił więc przekonanie, że określone warunki geopolityczne wymuszają kooperację i partnerstwo pomiędzy państwami [Yeşiltaş 2014: 41–48]. Bliskość geograficzna wymaga od nich nawiązania pozytywnych kontaktów na wielu płaszczyznach, efektem czego będzie

poprawa jakości ich systemu politycznego, a także wymiennie profity ekonomiczne i społeczne.

W swojej koncepcji Davutoğlu dowodził, że z kulturowego punktu widzenia regionem najbliższym Turcji jest Bliski Wschód. Od zakończenia zimnej wojny jego znaczenie na świecie stopniowo rosło, co stworzyło niezwykle szansę dla państw zainteresowanych regionalną ekspansją [Telatar 2015: 498–499]. Powstała po konflikcie dwubiegunowym pustkę wypełnia dynamicznie rozwijająca się cywilizacja muzułmańska, której głównym przedstawicielem w rozumieniu Davutoğlu jest Republika Turcji, będąca spadkobierczynią jedyne islamskiego imperium zdolnego z powodzeniem podjąć rywalizację z chrześcijanami. Warto tutaj zaznaczyć, że opisany proces nie oznaczał ryzyka wybuchu konfliktu religijnego prognozowanego przez Huntingtona, ale przywrócenie poczucia sprawiedliwości w przestrzeni międzynarodowej [Efeğil 2016: 48–49]. Fundamentem „strategicznej głębi” była bowiem zasada utrzymania harmonijnych relacji z bliższymi i dalszymi sąsiadami, a rozszerzenie spektrum regionalnego oddziaływania miało służyć pełniejszej realizacji strategicznego celu, którym było osiągnięcie przez Turcję roli rdzenia w nowym systemie międzynarodowym. Tym samym inicjatywy władz w Ankarze powinny być skoordynowane i prowadzone równolegle we wszystkich państwach leżących na obszarze objętym zasięgiem koncepcji Davutoğlu. Politolog zaznaczał, że aktywność służb dyplomatycznych musi być podporządkowana tureckim interesom, które są stałe i niezmiennie, zatem dopasowywanie polityki zagranicznej do konkretnego regionu jest błędem [Tarcan, Akgüller, Işık 2018: 253–257].

W tym kontekście Ahmet Davutoğlu apelował o zakończenie priorytetowego traktowania sojuszu z Europą Zachodnią i Stanami Zjednoczonymi Ameryki, jego zdaniem bowiem dotychczasowe próby implementacji zachodnich wzorców oraz mechanizmów ustrojowych na gruncie tureckim nie przyniosły zadowalających rezultatów. Ponadto skoncentrowana na Unii Europejskiej i NATO jednowymiarowa polityka zagraniczna poprzednich rządów sprawiła, że Turcja systematycznie traciła zdolność oddziaływania na najbliższych sąsiadów. Zgodnie z myślą Davutoğlu Ankara nie może poddawać się dłużej zachodnim wpływom, gdyż w ten sposób traci swoją tożsamość oraz szanse rozwojowe [Sunar 2013: 433–436]. Biorąc pod uwagę uwarunkowania historyczne, w XX wieku kemalistyczna wizja państwa narodowego o silnej władzy centralnej oraz ścisły związek z zachodnimi partnerami wydawały się być optymalną strategią ze względu na nieustanne poczucie zagrożenia w przestrzeni międzynarodowej. Natomiast po upadku bloku komunistycznego i gwałtownym przyspieszeniu procesów związanych z globalizacją założenia opracowane w latach dwudziestych ubiegłego wieku przez Mustafę Kemala przestały odpowiadać rzeczywistości.

Z powyższych względów Ahmet Davutoğlu postulował o ostateczną rezygnację ze sztucznej i unilateralnej koncepcji kemalizmu w polityce zagranicznej, którą należało zastąpić wizją nowej Turcji. Nadrzędne parametry warunkujące jej powstanie zostały określone w stworzonym przez politologa modelu teoretycznym,

dotyczącym względnego potencjału państwa w środowisku globalnym. Ahmet Davutoğlu wymienił w nim czynniki stałe (historia, położenie geograficzne, liczba ludności oraz bogactwo kulturowe) oraz zmienne (warunki gospodarcze, poziom zaawansowania technologicznego, zdolności operacyjne sił zbrojnych). W tym ujęciu fundamentalne znaczenie pełniła turecka *soft power*, stwarzała bowiem możliwość pozytywnej ekspansji Ankary na terenie byłego Imperium Osmańskiego [Tuğtan 2016: 15–16]. Natomiast stabilizująca rola Turcji w regionie miała zostać wypełniona przy pomocy taktyki określanej jako „zero problemów z sąsiadami”, która zakładała łagodzenie napięć i sporów w najbliższym otoczeniu. Sojuznikami Turków na tej płaszczyźnie były organizacje międzynarodowe, promujące w swojej agendzie współpracę i pokojowe współistnienie narodów [Erdağ 2013: 65–67].

Nowa Turcja miała być więc państwem budującym swoją tożsamość na silnym związku z tradycją i religią, aktywnym w polityce regionalnej i działającym na rzecz zmiany niesprawiedliwego systemu międzynarodowego. W retoryce Davutoğlu stopniowy powrót islamu do życia publicznego miał się stać katalizatorem do wzmocnienia relacji Turcji z państwami muzułmańskimi, co w perspektywie zapewni Ankarze rolę rdzenia w zmodyfikowanym bliskowschodnim układzie geopolitycznym. Promowanie tureckich wartości i osiągnięć wśród sąsiadów doprowadzi do przemian globalnych, dzięki czemu wzrośnie pluralizm na arenie międzynarodowej, kończąc z dominacją cywilizacji zachodniej na świecie [Telatar 2015: 493–496]. Ahmet Davutoğlu twierdził, że implementacja stworzonej przez niego wizji pozwoli na osiągnięcie wszystkich zakładanych celów, historyczną bowiem odpowiedzialnością współczesnej Turcji jest dbanie o jej imperialną tradycję i związane z nią zdobycze. Identyfikując trendy kierujące współczesną polityką, Davutoğlu podkreślał, że w obecnych warunkach kluczową rolę pełnią mocarstwa średniej wielkości, do których zaliczał Turcję. Zatem z jego perspektywy realizację koncepcji „strategicznej głębi” wspomagały także procesy kształtujące postzimnowojenny ład międzynarodowy [Avcı 2017: 107–109].

REALIZACJA DOKTRYNY DAVUTOĞLU W SĄSIEDNICH REGIONACH

Po zwycięstwie w wyborach parlamentarnych w 2002 roku rząd Partii Sprawiedliwości i Rozwoju niemal natychmiast przyjął koncepcję „strategicznej głębi” za oficjalną doktrynę swojej polityki zagranicznej. Priorytety tureckiej dyplomacji zostały zaprezentowane wiosną 2003 roku przez ministra spraw zagranicznych Abdullaha Güla, który oparł plan działań kierowanego przez siebie resortu na zasadniczych założeniach wizji Davutoğlu. W retoryce ministra do głównych zadań nowych władz należało rozwijanie pozytywnych relacji ze wszystkimi sąsiadami, czego efektem będzie przekształcenie regionu w wolną od konfliktów strefę stabilności i bezpieczeństwa. Osiągnięcie zakładanego celu na płaszczyźnie regionalnej stworzy z kolei impuls do przemodelowania ładu międzynarodowego,

co wpłynie na znaczący wzrost pozycji Turcji w światowej polityce. Realizując rolę mocarstwa średniej wielkości, Ankara dysponuje odpowiednimi narzędziami, które pozwalają na propagowanie opracowanej przez Turków idei pokojowej współpracy wśród państw zainteresowanych wyeliminowaniem ze środowiska czynników konfliktogennych. Ostatecznym rezultatem zapoczątkowanego w Turcji procesu będzie przyjęcie nowego paradygmatu o zasięgu globalnym, mającego na wiele dekad zapewnić harmonię i prosperitę w stosunkach międzypaństwowych [Erdağ 2013: 65–67].

Pomimo mocno idealistycznego wydźwięku zapowiedzi władz tureckich zostały pozytywnie odebrane przez zachodnich sojuszników Ankary, dla których perspektywa ustabilizowania Bliskiego Wschodu była niezwykle obiecująca. Intencje Turków uwiarygadniały także pierwsze posunięcia dyplomatyczne AKP, ministerstwo spraw zagranicznych rozpoczęło bowiem swoją misję od próby przełamania niechęci w relacjach z najbliższymi sąsiadami (Grecja, Cypr, Bułgaria, Armenia, Iran) [Özdemir 2008: 24–28]. Jak podkreślał w tym czasie minister Gül, Turcja była jedynym państwem w XXI wieku, które z równym zapałem dbało o poprawę bezpieczeństwa wewnętrznego, jak i regionalnego. W nawiązaniu do treści zawartych w książce *Strategiczna głębia*, Gül nadał kluczowe znaczenie tureckiej służbie dyplomatycznej, zdolnej jego zdaniem do rozwiązania metodami pokojowymi dowolnego sporu w przestrzeni międzynarodowej [Erdağ 2013: 67].

W 2003 roku doradcą premiera Recepta Tayyipa Erdoğana mianowano Ahmeta Davutoğlu, zyskując tym samym znaczny wpływ na wyznaczanie kierunków dyplomatycznej aktywności Ankary. Zgodnie z jego sugestiami, w pierwszych latach swoich rządów AKP podjęła wiele inicjatyw regionalnych, których celem było promowanie idei współpracy wśród partnerów zagranicznych. Z globalnego punktu widzenia najważniejszym projektem dla Turków był założony wspólnie z Hiszpanią „Sojusz Cywilizacji”. Ta międzynarodowa organizacja, która w 2005 roku została oficjalnie uznana przez ONZ, stanowiła forum na rzecz wypracowania dobrych praktyk służących niwelowaniu różnic kulturowych między Zachodem i muzułmanami, co w efekcie miało unieważnić słynną tezę Samuela Huntingtona [Akdoğan 2009: 138–142]. Zdaniem badaczy tematu, w początkowym okresie rządów AKP Turcja rzeczywiście osiągnęła znaczące sukcesy w urzeczywistnianiu wizji opracowanej w ramach koncepcji „strategicznej głębi”. Wart podkreślenia jest sam fakt, że w momencie obejmowania władzy przez Partię Sprawiedliwości i Rozwoju Turcja była skonfliktowana z większością swoich sąsiadów, ale koncyliacyjne działania rządu Erdoğana doprowadziły do wyraźnego ocieplenia relacji Ankary z najbliższym otoczeniem [Kaya 2013: 81–83]. Zatem skuteczna polityka zagraniczna nakierowana na rozwiązywanie sporów istotnie niosła nadzieję na poprawę pozycji międzynarodowej Turcji, z perspektywą zdobycia statusu państwa rdzenia w nowym układzie geopolitycznym. Powodzenie tego planu zależało od dalszych posunięć tureckiej dyplomacji.

BAŁKANY

Balkany były pierwszym regionem, wobec którego rząd AKP zdecydował się na przetestowanie w praktyce podstawowych elementów wizji Ahmeta Davutoğlu. Na początku XXI wieku osłabiony po serii wyniszczających konfliktów etnicznych Półwysep Bałkański nie był obszarem istotnego oddziaływania dla żadnego ze światowych mocarstw, co w założeniach Ankarę mogło ułatwić proces implementacji doktryny „strategicznej głębi”. Właściwie identyfikując problemy i potrzeby wynikające z niedawnego rozpadu Jugosławii, turecka dyplomacja skupiła się na kwestiach związanych z bezpieczeństwem oraz stabilizacją regionu [Avcı 2017: 110–112]. Prężna polityka zagraniczna i ogromne wsparcie finansowe udzielone przez Turków stosunkowo szybko wpłynęły na ustanowienie pozytywnych relacji zarówno z państwami muzułmańskimi (Bośnia i Hercegowina, Albania), jak i chrześcijańskimi (Serbia i Czarnogóra, Chorwacja, Macedonia). Politycy AKP kontynuowali również dialog z Grecją i Bułgarią, rozpoczęty nieco wcześniej w ramach odnowy więzi sąsiedzkich. Jednakże część tureckich funduszy przeznaczonych na inwestycje w regionie została skierowana na renowację osmańskich zabytków, co zostało odebrane jako próba utrwalenia hegemonii Turków na Półwyspie Bałkańskim. Wątpliwości budziła także pomoc kulturowo-religijna, którą rząd AKP adresował do zamieszkujących Balkany muzułmanów. Nadmierne eksponowanie osmańskiej przeszłości regionu przez turecką dyplomację skłoniło większość państw do ograniczenia swojej aktywności w ważniejszych projektach Ankarę [Ekinci 2017: 19–22]. Klęską zakończyła się również moderowana przez Turcję inicjatywa zakładająca budowę trwałego porozumienia pomiędzy rządami Serbii i Czarnogóry, Bośni i Hercegowiny oraz Chorwacji. Mimo podpisania w 2010 roku deklaracji stambulskiej zainteresowane strony nie były w stanie przezwyciężyć wzajemnego braku zaufania. Wpływ na fiasko rozmów miały bez wątpienia działania samych Turków, którzy jednoznacznie wspierali w trakcie negocjacji stronę bośniacką [Avcı 2017: 117–118].

Tym samym próby rozszerzenia tureckiej obecności w regionie na sferę polityczną nie przyniosły Ankarze powodzenia. W dużej mierze było to spowodowane przez samą narrację polityków AKP, którzy planowali wzmacniać relacje z państwami bałkańskimi przez podkreślanie osmańskiej historii regionu. Taka retoryka została powszechnie odebrana jako przejaw imperializmu, w związku z czym Serbowie i Grecy niemal zupełnie stracili zainteresowanie pogłębianiem kooperacji z Turcją. Uświadomiwszy sobie różnice percepcyjne w odbiorze skomplikowanej przeszłości Półwyspu Bałkańskiego, rząd AKP skoncentrował się na eksponowaniu wagi związków gospodarczych w procesie zrównoważonego rozwoju regionalnego [Aytüre, Berki 2015: 209–210]. Na płaszczyźnie ekonomicznej Turkom udało się wcielić w życie pewne elementy koncepcji Davutoğlu, tureckie przedsiębiorstwa odgrywają bowiem ważną rolę na rynkach większości państw bałkańskich, szczególnie w sektorze bankowym i budownictwie [Kalaycı, Aytekin 2016: 115–117].

Nie ma wątpliwości, że przyjęcie doktryny „strategicznej głębi” poprawiło wizerunek Turcji na Bałkanach, ale rząd AKP wciąż nie posiada odpowiednich narzędzi, za pomocą których Ankara mogłaby skutecznie realizować pełen katalog swoich interesów strategicznych w regionie. Wydaje się, że zasadniczym błędem tureckiej dyplomacji było stosowanie tej samej retoryki względem wszystkich państw bałkańskich, nie zważając na ich wewnętrzną specyfikę i indywidualne potrzeby. Obrana taktyka jednorodnego przekazu okazała się nieefektywna, zwłaszcza w obliczu silnych podziałów, jakie wciąż istnieją na Bałkanach. Pozycję Turków pogorszyło wspomniane eksponowanie osmańskiej spuścizny Półwyspu Bałkańskiego, przez co zaufanie do intencji Ankary straciły najważniejsze państwa regionu [Kutlay 2012: 107–108]. Powyższe względy zaważyły na porażce tureckiej polityki zagranicznej wobec Bałkanów. Obecnie kluczową rolę w regionie odgrywa Unia Europejska oraz pośrednio Stany Zjednoczone Ameryki, które wykorzystują swoją silną pozycję w NATO. Zasięg swoich wpływów na terenie państw prawosławnych poszerza z kolei Federacja Rosyjska [Göral 2013: 102–107]. Turcja nie ma szans w rywalizacji z takimi mocarstwami, wobec czego jej oddziaływanie na Bałkanach ogranicza się do silnych związków gospodarczych oraz wsparcia dla społeczności muzułmańskiej. Niepowodzenie polityki zagranicznej Ankary w stosunku do państw bałkańskich wynikało z nieumiejętności dostosowania teoretycznych założeń koncepcji Davutoğlu do skomplikowanej sytuacji geopolitycznej na Półwyspie Bałkańskim.

KAUKAZ

Kolejnym obszarem, na którym turecka dyplomacja starała się zrealizować założenia koncepcji Ahmeta Davutoğlu, był Kaukaz. Mimo niewielkich rozmiarów region ze względu na swoje bogactwo surowcowe od lat stanowił ogromną wartość dla władz w Ankarze. W tym kontekście szczególnie istotne z perspektywy AKP było ustanowienie strategicznego partnerstwa z Azerbejdżanem, z terenów którego Turcja importowała znaczne ilości ropy naftowej. Na gospodarczej mapie regionu kluczowe miejsce zajmowała także Gruzja, leżąca na szlaku tranzytowym z Azji do Europy. Przywiązując dużą wagę do rozwoju stosunków ekonomicznych, Turcy planowali nawiązać z Tbilisi współpracę w zakresie polityki energetycznej [Açma, Yenişen 2013: 135–136]. Ponadto uzyskanie większych wpływów na Kaukazie mogłoby służyć wypełnieniu międzynarodowej roli Turcji, wiązałoby się bowiem z ograniczeniem rosyjskiego oddziaływania w regionie. Należy przy tym pamiętać, że Ahmet Davutoğlu oparł swoją koncepcję na silnym fundamencie historycznym, dlatego za wyjątkowe zagrożenie na arenie międzynarodowej uznawał właśnie Rosję, która pod rządami Władimira Putina stosowała niezwykle konfrontacyjną retorykę [Tarcan, Akgüller, Işık 2018: 264–265].

Pamiętając o ekonomicznym wymiarze „strategicznej głębi”, rząd AKP swoją politykę regionalną na Kaukazie postanowił rozpocząć od próby unormowania

stosunków z Armenią. Wpisywało się to w projekt poprawy relacji ze wszystkimi sąsiadami, ale z powodu skrajnie odmiennych poglądów na wiele wydarzeń z przeszłości (m.in. rzeź Ormian w 1915 roku) nie udało się doprowadzić do przełomu na linii Ankara–Erywań. Turcy zorganizowali kilka spotkań bilateralnych, w ramach których powołano grupy robocze, mające wypracować zarys przyszłego porozumienia pomiędzy stronami, jednak tureckie inicjatywy nie przełożyły się na trwałą normalizację kontaktów dyplomatycznych [Lütem 2015: 242–247]. W dodatku wysiłki polityków AKP na rzecz zbliżenia z Armenią wpływały negatywnie na dynamikę stosunków turecko-azerskich³. Zrozumiawszy, że w tych warunkach postulowana przez Ahmeta Davutoğlu taktyka „zero problemów z sąsiadami” nie przynosi oczekiwanych rezultatów, Turcja ograniczyła swoją aktywność dyplomatyczną, koncentrując się na rozwoju współpracy gospodarczej z Azerbejdżanem i Gruzją [Akpınar 2005: 239–241].

Nowe perspektywy dla tureckiej polityki regionalnej na Kaukazie pojawiły się wraz z wybuchem wojny w Gruzji (sierpień 2008 roku). Obawiając się dalszej destabilizacji regionu, rząd AKP zaproponował powstanie Kaukaskiej Platformy Stabilności i Rozwoju, która miała działać na rzecz łagodzenia sporów międzypaństwowych. Turcy w ramach tej inicjatywy zamierzali ostatecznie unormować swoje relacje z Armenią, świadectwem czego było podpisanie w 2009 roku protokołów o ustanowieniu stosunków dyplomatycznych pomiędzy Ankarą a Erywaniem [Demirağ 2014: 75–76]. Jednakże spodziewany przełom nie nastąpił, ponieważ na wieść o zaawansowanym poziomie ormiańsko-tureckich negocjacji władze Azerbejdżanu zagroziły zerwaniem współpracy energetycznej z Turkami. Rząd AKP uległ presji Baku i wycofał się z rozmów, co zostało odebrane przez Ormian jako brak dobrej woli do rozwiązania spornych kwestii. Efektem decyzji Ankary było z kolei zacieśnienie więzi łączącej Turcję z Azerbejdżanem, w wyniku czego w sierpniu 2010 roku doszło do zawarcia umowy o strategicznym partnerstwie między oboma państwami [Aslanlı 2018: 19–21]. Jednocześnie ochłodzeniu uległy relacje turecko-gruzińskie, Tbilisi bowiem skrytykowało Ankarę za brak wystarczającego wsparcia w konflikcie Gruzji z Rosją. Znacznie bardziej konsekwentne okazały się być działania Federacji Rosyjskiej, która wykorzystując ustanowiony przez Turków projekt Kaukaskiej Współpracy, wydatnie umocniła swoje związki zarówno z Armenią, jak i z Azerbejdżanem.

Turecka polityka zagraniczna, prowadzona na Kaukazie zgodnie z wytycznymi zawartymi w książce *Strategiczna głębia*, nie przyniosła zakładanych efektów. Rząd AKP ponownie przekonał się, że założenia teoretyczne opracowane przez Ahmeta Davutoğlu nie oddawały specyfiki regionu, którego miały dotyczyć. Mimo ambitnych planów Ankary próba rozwijania pozytywnych relacji z władzami państw kaukaskich w oparciu o taktykę „zero problemów z sąsiadami” zakoń-

³ Azerbejdżan i Armenia pozostają w stanie konfliktu dyplomatycznego, którego geneza sięga sporów o przynależność terytorialną Górskiego Karabachu. W latach 1988–1994 okręg był przedmiotem wojny między oboma państwami.

czyła się porażką, ponieważ Turcy nie dysponowali wystarczającymi środkami, by budować swoje więzi równocześnie z Armenią i Azerbejdżanem [Demirağ 2014: 79–81]. Późniejsze modyfikacje strategii także nie doprowadziły do wzrostu politycznej obecności Turcji na Kaukazie, co pozwoliło Rosji na stopniowe konsolidowanie swoich wpływów w państwach regionu. Z dyplomatycznej rywalizacji zwycięsko wyszedł Kreml, przez co Turcy od lat koncentrują się głównie na współpracy gospodarczej z Azerbejdżanem i Gruzją [Aslanlı 2018: 20–22].

BLISKI WSCHÓD I AFRYKA PÓŁNOCNA

Proces implementacji doktryny „strategicznej głębi” najwolniej przebiegał na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej, mimo że oba regiony ze względów historycznych i kulturowych pełniły kluczową rolę w koncepcji Ahmeta Davutoğlu. Szczególnie istotny był w tym kontekście Bliski Wschód, nazywany przez politologa centrum świata islamu. Wedle słów Davutoğlu zdobycie pozycji lidera na tym obszarze zapewni Turcji status mocarstwa średniej wielkości, co w konsekwencji wpłynie na zmianę systemu międzynarodowego [Akçalı 2010: 12–14]. Jednakże tureckie plany politycznej ekspansji nie spotkały się początkowo z pozytywnym odbiorem wśród bliskowschodnich partnerów Ankarę, którzy traktowali zapowiedzi rządu AKP z wyraźną nieufnością. Państwa regionu obawiały się, że propagowana za sprawą tureckich polityków i dyplomatów wizja regionalnej współpracy w rzeczywistości służyła ponownemu podporządkowaniu sobie Bliskiego Wschodu przez Turków. W przestrzeni publicznej pojawiły się nawet sugestie uznające postulaty głoszone przez rząd AKP za element amerykańskiego projektu określanego jako „Greater Middle East”, którego celem było zdobycie większej kontroli na obszarze rozciągającym się od Maroka aż po Pakistan [Tüysüzoğlu 2013: 310–311]. Udział tureckich żołnierzy w trwającej wówczas na terenie Afganistanu operacji militarnej sił NATO wymierzonej przeciwko islamskim terrorystom zdawał się potwierdzać te przypuszczenia. W związku z tym wysiłki Turków na rzecz ocieplenia relacji ze swoimi południowymi sąsiadami zakończyły się na razie fiaskiem.

Odbiór Turcji w regionie zmieniała dopiero postawa podczas drugiej wojny w Zatoce Perskiej, kiedy to politycy AKP wielokrotnie krytykowali działania Amerykanów na ziemiach irackich. Państwa bliskowschodnie z zadowoleniem przyjęły sygnały świadczące o reorientacji tureckiej optyki względem Zachodu, dzięki czemu wizerunek Ankarę uległ znaczącej poprawie [Sinkaya 2011: 90–91]. Zbiegło się to również z wyraźnym kryzysem w relacjach Turcji z Izraelem, tradycyjnym sojusznikiem Amerykanów na Bliskim Wschodzie. Głównym czynnikiem, który wpłynął na tę sytuację, było rosnące wsparcie władz w Ankarze dla ludności palestyńskiej. Czołowi politycy izraelscy wyrażali w tym czasie wątpliwości dotyczące faktycznych celów tureckiej dyplomacji, obawiając się zwiększenia presji politycznej na swoje państwo ze strony koalicji krajów muzuł-

mańskich. Z drugiej strony zainicjowany przez Partię Sprawiedliwości i Rozwoju pod koniec 2003 roku model prowadzenia polityki bliskowschodniej wpisywał się w oczekiwania sąsiadów Izraela, którzy tym samym zaczęli odnosić się do Turków z coraz większą sympatią [Özkeçeci-Taner 2012: 117–118]. Rząd AKP wykorzystał tę pozytywną atmosferę do promocji swojej koncepcji, dążąc do maksymalnego zaangażowania się w sprawy regionu. Czerpiąc z dotychczasowych doświadczeń związanych z wdrażaniem „strategicznej głębi” na Bałkanach i Kaukazie, władze w Ankarze zaproponowały powstanie strefy wolnego handlu, obejmującej swoim zasięgiem Turcję, Syrię, Liban i Jordanię. Kolejnym krokiem na rzecz zacieśnienia współpracy pomiędzy tymi czterema państwami miało być wprowadzenie ruchu bezwizowego. Mimo wstępnego zainteresowania każdej ze stron projekt nigdy nie doczekał się realizacji [Hiç Gencer, Öngel 2011: 91–92]. Jednak wbrew temu niepowodzeniu Turkom udało się w krótkim czasie doprowadzić do znaczącego wzrostu wymiany handlowej z państwami regionu (m.in. Irak, Iran, Katar, Kuwejt) [Kaymakçı 2017: 72–90].

Kolejnym wymiarem tureckiej aktywności na Bliskim Wschodzie i Afryce Północnej było włączenie się w moderowanie procesami pokojowymi. Działalność mediacyjna przedstawicieli władz w Ankarze została szczególnie wysoko oceniona podczas rozmów w Iraku, Syrii i Palestynie. Dodatkowo Turcy wraz z Brazylią przedstawili w 2010 roku plan rozwiązania kryzysu związanego z irańskim programem nuklearnym, ale wspólna propozycja nie spotkała się z powszechną aprobatą na arenie międzynarodowej [Telatar 2015: 499–503]. Wszystkie te zabiegi miały na celu zaprezentowanie Turcji jako państwa odpowiedzialnego za stabilizację niespokojnego regionu, co miało przełożyć się na uzyskanie roli lidera świata islamu. W tym kontekście istotnym narzędziem, za pomocą którego rząd AKP planował zwiększenie oddziaływania na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej, było promowanie tureckiego modelu demokracji, opartego na muzułmańskich wartościach. W retoryce Ankary wzbogacenie gwarantującego wolności i swobody obywatelskie ustroju demokratycznego o komponent religijny spowoduje całkowite wyeliminowanie systemów autorytarnych z przestrzeni regionalnej. Tym samym dobrowolne przyjęcie tureckiej perspektywy zjednoczy wyznawców islamu, zakończy wszelkie spory i wpłynie na dynamiczny rozwój cywilizacji muzułmańskiej [Sunar 2013: 434–438]. W działaniach dyplomatycznych nakierowanych na poszerzanie swoich wpływów na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej Turcy nie eksponowali już osmańskiej przeszłości tych ziem, ale odwoływali się do wspólnoty wyznawców Allaha. Służyło to także realizacji roli globalnej, zdaniem polityków AKP bowiem jedynie Turcja dysponowała odpowiednim potencjałem, aby doprowadzić do trwałego porozumienia między muzułmanami i chrześcijanami [Tüysüzoğlu 2013: 306–309].

Dyplomatyczne wysiłki władz w Ankarze stanęły pod znakiem zapytania wraz z rozpoczęciem na przełomie 2010 i 2011 roku masowych protestów społecznych w niektórych państwach regionu (m.in. Tunezja, Algieria, Egipt, Jordania, Jemen, Bahrajn, Libia). Wydarzenia, które przeszły do historii pod nazwą

Arabskiej Wiosny, godziły w wypracowane na przestrzeni ostatnich lat osiągnięcia Turków. Mianowany w 2009 roku na stanowisko ministra spraw zagranicznych Ahmet Davutoğlu skupił więc całą uwagę swojego resortu na próbie bezkrwawego rozładowania regionalnych napięć, ograniczając równocześnie aktywność Turcji na Bałkanach i Kaukazie, co stało w sprzeczności z założeniami „strategicznej głębi”. Nadanie priorytetowego znaczenia relacjom z państwami Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej minister Davutoğlu argumentował kluczową rolą, jaką w procesie budowy mocarstwowej pozycji Ankary pełni „centrum świata islamu” [Sunar 2013: 447–451]. W związku z tym turecka dyplomacja aktywnie zaangażowała się w mediacje podczas protestów w Bahrajnie, Libii, Tunezji, a później także i w Syrii, licząc na rozwiązanie sporów wewnątrznych metodami pokojowymi. Wykorzystując rolę regionalnego stabilizatora, AKP starała się również nie dopuścić do zerwania silnych więzi gospodarczych z arabskimi partnerami handlowymi, które zapewniały Turcji przewagę rozwojową nad jej najbliższym otoczeniem [Efegil 2016: 49–52]. Jednakże dyplomatyczne działania Turków nie przynosiły wymiernych efektów, a demonstracje w niektórych państwach przerodziły się z czasem w wojnę domową (Syria, Libia, Irak). Poważnym problemem dla Ankary była konieczność ustosunkowania się do żądań protestujących, którzy wzywali do odrzucenia autorytarnych reżimów, budowy społeczeństw obywatelskich i muzułmańskiej demokracji. Wprawdzie tureccy politycy w przeszłości apelowali o przeprowadzenie gruntownych zmian ustrojowych na obszarze islamskiego kręgu kulturowego, ale w warunkach regionalnego kryzysu AKP nie zdecydowała się na poparcie tych postulatów, aby nie antagonizować swoich poprawnych relacji z władzami [Karana Şenol 2017: 30–32]. Wbrew przewidywaniom Ahmeta Davutoğlu trwające niemal rok wysiłki mediacyjne nie przyniosły uspokojenia sytuacji w państwach ogarniętych protestami, co skłoniło Turków do zmiany taktyki.

Jesienią 2011 roku rząd AKP udzielił oficjalnego poparcia sunnickim opozycjonistom w Syrii i Egipcie, ofiarowując pomoc logistyczną i polityczną. Po raz pierwszy turecka dyplomacja działająca w ramach doktryny „strategicznej głębi” opowiedziała się otwarcie po jednej ze stron konfliktu wewnętrznego [Efegil 2016: 54–55]. Taka postawa odebrała Turkom wiarygodność, władze w Ankarze bowiem sprzeniewierzyły się wyznawanym przez siebie ideałom. Państwa regionu uznały, że rząd AKP postanowił wykorzystać zawirowania panujące w regionie do realizacji własnych interesów strategicznych kosztem swoich muzułmańskich partnerów. W związku z tym Turcja zaczęła stopniowo tracić wizerunek regionalnego stabilizatora, na co wpłynęło zaangażowanie tureckich sił w walkach z Kurdami w Iraku i Syrii [Kayhan Pusane 2014: 128–132]. Misji ratowania tureckich osiągnięć na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej podjął się sam Ahmet Davutoğlu, który latem 2014 roku objął urząd Prezesa Rady Ministrów. Odpowiadając na zarzuty o destabilizowanie regionu swoimi konfrontacyjnymi działaniami, nowy premier stwierdził, że Turcja prowadzi zwyczajną politykę zagraniczną na podstawie katalogu środków, jakimi może dysponować mocarstwo

średniej wielkości w okresie niepewności na arenie międzynarodowej. W retoryce AKP Turcja, jako najpotężniejszy gracz w regionie, miała prawo wykorzystać swoją eksponowaną pozycję do realizacji określonych celów, służących także sąsiadom [Efeğil 2016: 51–53]. Pojedyncze deklaracje nie pokrywały się jednak z praktycznymi posunięciami Ankary, która nieustannie współpracowała z sunnickimi organizacjami polityczno-społecznymi, zainteresowanymi przejęciem władzy w niektórych państwach. Jedną z nich było Bractwo Muzułmańskie, oskarżane o propagowanie fundamentalizmu religijnego i związki z muzułmańskimi terrorystami [Duran, Özdemir 2012: 191–194]. Wyrażna niekonsekwencja działań rządu kierowanego przez Ahmeta Davutoğlu skłoniła prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğana, faktycznego lidera środowiska związanego z Partią Sprawiedliwości i Rozwoju mimo konstytucyjnej zasady bezpartyjności głowy państwa, do znaczącej modyfikacji tureckiej polityki zagranicznej. W wyniku sporu dotyczącego kierunków aktywności dyplomatycznej Ankary po porażce na Bliskim Wschodzie w maju 2016 roku do dymisji podał się Ahmet Davutoğlu. Złożenie urzędu przez autora oraz późniejszego wykonawcę doktryny „strategicznej głębi” oznaczało kres koncepcji w jej pierwotnym kształcie [Tarcan, Akgüller, Işık 2018: 265–266]. Odtąd za kurs tureckiej polityki we wszystkich regionach odpowiada prezydent Recep Tayyip Erdoğan.

KONKLUZJE

Jednoznaczna ocena tureckiej polityki zagranicznej pod kątem efektów implementacji założeń doktryny „strategicznej głębi” nie jest możliwa. Biorąc pod uwagę okres niemal dwudziestu lat, w których praktyka dyplomatyczna rządu Partii Sprawiedliwości i Rozwoju opierała się na kierunkach wyznaczonych przez Ahmeta Davutoğlu, poziom realizacji poszczególnych elementów jego koncepcji jest skrajnie różny. Na ten stan rzeczy wpływały zarówno błędne decyzje rządzących, jak i czynniki niezależne, wynikające ze skomplikowanej sytuacji w regionach, będących obszarami zwiększonej aktywności władz w Ankarze. Składały się na nie między innymi konsekwencje rozpadu Jugosławii, konflikt o Górski Karabach, wojna w Gruzji, destabilizacja Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej po wydarzeniach związanych z Arabską Wiosną. Mimo poważnych wyzwań oraz trudności występujących w najbliższym otoczeniu międzynarodowym rząd AKP zdecydował się na ryzykowną próbę wdrożenia planu Davutoğlu, wierząc w atrakcyjność wizji kreowanej przez „strategiczną głębię”.

Bez wątplenia podstawowym sukcesem tureckiej polityki zagranicznej w ostatnich dwóch dekadach było wyraźne ożywienie kontaktów gospodarczych z państwami leżącymi w regionach sąsiadujących z Republiką Turcji. Wymiar ekonomiczny pełnił ogromną rolę zwłaszcza w początkowym etapie wcielania w życie koncepcji Ahmeta Davutoğlu, według bowiem poglądów politologa przewaga gospodarcza mogła być następnie wykorzystana do poszerzania swoich

wpływów politycznych. Na tej płaszczyźnie Turcja promowała zatem otwartość i integrację pomiędzy gospodarkami państw regionu, co przełożyło się na zauważalny wzrost wymiany handlowej, której tempo napędzały procesy związane z globalizacją [Kutlay 2012: 108–114]. Natomiast wbrew oczekiwaniom Turków więzi gospodarcze nie przełożyły się na przyjęcie pozostałych elementów konstytuujących wizję Ahmeta Davutoğlu. Okazało się, że zdecydowana większość państw położonych na Bałkanach, Kaukazie, Bliskim Wschodzie i Afryce Północnej była zainteresowana jedynie nawiązaniem pozytywnych kontaktów ekonomicznych z Turcją. Brak powodzenia w wysiłkach na rzecz zaszczepiania swojej wizji na gruncie regionalnym spowodował istotne modyfikacje doktryny „strategicznej głębi”, ale z czasem retoryka Turków stała się niespójna i pozbawiona konsekwencji, co objawiło się z całą mocą w trakcie Arabskiej Wiosny. Próbując przezwyciężyć impas w relacjach z państwami arabskimi, rząd AKP zdecydował się na odrzucenie taktyki „zero problemów z sąsiadami”, uznanej słusznie za zbyt idealistyczną i pozbawioną głębszego sensu w obliczu destabilizacji Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Niestety turecka dyplomacja nie była zdolna do wypracowania żadnego innego projektu, alternatywnego względem nieprzystającej do ówczesnych realiów koncepcji „strategicznej głębi”. Ukazało to poważną słabość tamtejszej klasy politycznej, która nie potrafiła właściwie zareagować na zmienną dynamikę procesów politycznych i społecznych w najbliższym otoczeniu Turcji [Tüysüzoğlu 2013: 309–311].

Niektórzy badacze tematu upatrują przyczyn porażki polityki zagranicznej epoki AKP w narastającej presji wewnętrznej. Zdaniem Emirhana Kayi, tureckie społeczeństwo oczekiwało od rządu znaczących sukcesów na arenie międzynarodowej, zwłaszcza po załamaniu negocjacji w sprawie akcesji Ankary do Unii Europejskiej. Odpowiadając na nastroje społeczne, około 2010 roku władze postanowiły obrać bardziej konfrontacyjną postawę w relacjach międzypaństwowych, licząc na wykorzystanie regionalnych napięć do realizacji własnych interesów. Tym samym proces implementacji koncepcji „strategicznej głębi” został wyraźnie przyspieszony, choć pod koniec pierwszej dekady XXI wieku Turkom udało się umocnić swoją pozycję w regionie zaledwie na płaszczyźnie gospodarczej. Natomiast zgodnie z wizją Davutoğlu dominacja polityczna Turcji zostanie osiągnięta dopiero po wzmocnieniu więzi kulturowych i społecznych z sąsiednimi państwami. W związku z tym w trakcie Arabskiej Wiosny turecka dyplomacja nie dysponowała jeszcze odpowiednimi narzędziami do narzucania swojej woli w regionie [Kaya 2013: 87–89].

Angażując się po stronie sunnickich opozycjonistów w konfliktach wewnętrznych, Turcy dobrowolnie zrezygnowali z oczekiwanej przez środowisko międzynarodowe roli regionalnego mediatora. Od tego momentu rozdźwięk pomiędzy rolami deklarowanymi, oczekiwanymi i realizowanymi zaczął gwałtownie narastać, nad czym nie udało się zapanować władzom państwowym. W sferze deklaracji politycy AKP nadal podkreślali konieczność pokojowej współpracy narodów i apelowali o zakończenie walk w państwach dotkniętych konfliktami

wewnętrzny. W 2016 roku zamierzenia Ankarę określił prezydent Erdoğan, który oświadczył, że rolą Turcji w przestrzeni regionalnej jest rozładowywanie napięć powstałych w wyniku neokolonialnej polityki Zachodu. Przedstawił przy tym plan zadań dla tureckiej służby dyplomatycznej, zakładający aktywne zaangażowanie się w mediacje pomiędzy władzami i siłami opozycyjnymi we wszystkich państwach potrzebujących wsparcia Ankarę. Zgodnie ze słowami Erdoğana Turcja, jako państwo odpowiedzialne za region, dołoży wszelkich starań, aby cywilizacja muzułmańska zdobyła eksponowaną pozycję w nowym układzie międzynarodowym [Kaya Osmanbaşoğlu 2018: 5–10]. Oskarżając państwa Unii Europejskiej oraz Stany Zjednoczone Ameryki o destabilizację Bliskiego Wschodu, Turcy coraz bardziej oddalali się od swoich sojuszników z NATO, wyrzekając się tym samym europejskiej części swojej tożsamości.

Jednakże wspólnotowa narracja polityków AKP nie przystawała do konkretnych działań podejmowanych przez Turcję w regionie. Wkrótce po wezwaniu prezydenta Erdoğana do uspokojenia sytuacji na Bliskim Wschodzie tureckie siły zbrojne rozpoczęły operację przeciwko Kurdom w Iraku, a w latach 2016–2020 przeprowadzono cztery wojskowe interwencje na terenie Syrii. Dodatkowo dyplomacja AKP otwarcie popierała sunnickie grupy opozycyjne podczas zamieszek w Egipcie oraz w Libii w okresie bezpośrednio po zakończeniu Arabskiej Wiosny, a ostatnio Turcy zaczęli nawet udzielać oficjalnego wsparcia wojskowego władzom libijskim w walkach przeciwko rebeliantom dowodzonym przez generała Haftara [Paralı 2020: 58–59]. W tym kontekście warto również wspomnieć o coraz większym zaangażowaniu militarnym Turcji na froncie syryjskim, a także wskazać na znaczący udział władz w Ankarze przy okazji innych regionalnych sporów (np. konflikt katarsko-saudyjski). Podkreślić należy fakt, że deklaracje prezydenta Erdoğana i rządu Partii Sprawiedliwości i Rozwoju nie znajdują pokrycia w rzeczywistości, zaś większość państw w regionie całkowicie straciła zaufanie do Turcji, co przełożyło się na poważne szkody wizerunkowe. Republika Turcji pod rządami AKP nie jest już powszechnie postrzegana jako potencjalny lider regionu działający na rzecz budowania wspólnoty islamskiego kręgu kulturowego, a zamiast tego Turków często oskarża się o rozbijanie jedności Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Przyniosło to klęskę koncepcji „strategicznej głębi”, gdyż Ahmet Davutoğlu zapowiadał stworzenie nowego ładu, opartego na bezpieczeństwie i wzajemnym poszanowaniu, a w praktyce działania Turków przyczyniły się do zaburzenia istniejącego porządku regionalnego [Telatar 2015: 514–516].

Polityka zagraniczna Partii Sprawiedliwości i Rozwoju prowadzona w myśl doktryny „strategicznej głębi” nie przyniosła oczekiwanych rezultatów, Turcy bowiem przyjęli na siebie zbyt wiele ról międzynarodowych, wśród których doszło do sytuacji konfliktowych na różnych etapach procesu implementacji założeń. Wizja nowej Turcji Ahmeta Davutoğlu niosła nadzieję na zrealizowanie geopolitycznego potencjału państwa, jednakże błędne decyzje rządzących spowodowały wypaczenie istotnych elementów składowych tej koncepcji, przez co większość

państw regionu ostatecznie nie zdecydowała się na kontynuację współpracy z władzami w Ankarze. Trudno przewidzieć, jakie konsekwencje dla tureckiej polityki zagranicznej przyniesie klęska „strategicznej głębi”. Mimo że Ahmet Davutoğlu stracił stanowisko premiera ponad cztery lata temu, oficjalnie dyplomacja AKP nadal kieruje się w swoich działaniach założeniami koncepcji politologa. Obecnie pełnię władzy w Turcji sprawuje prezydent Recep Tayyip Erdoğan, dla którego wizja mocarstwa regionalnego jest niezwykle atrakcyjna, pozwala bowiem na dalsze umacnianie swojej pozycji w strukturach państwa. W związku z tym należy się spodziewać, że przyszła doktryna tureckiej polityki zagranicznej wciąż będzie się opierać na wielu rolach, które nadał Turcji Davutoğlu. Natomiast ich właściwa implementacja zależy już od decyzji i posunięć prezydenta Erdoğan, a także jego zdolności do wyciągania wniosków z niedawnych doświadczeń.

Title: The Concept of “Strategic Depth” in Turkish Foreign Policy

Abstract: Role theory in international relations is an interdisciplinary approach that combines the key aspects of political science, psychology and sociology. Thus, it allows for a better understanding and an in-depth analysis of the state’s behavior in global politics. The methodological advantages of role theory result from its specific structure, which provides a link between several scientific perspectives. In this article, the concept of “strategic depth” in foreign policy of the Republic of Turkey was analyzed. According to its assumptions, diplomatic activity and cooperation with neighboring regions would enable Turkey to gain a position of a medium-sized power and the leader of the Muslim civilization. This study begins with an outline of the theoretical framework and methodology. Next, the twentieth-century geopolitical narratives in Turkey were described. The third part of the article presents the basic assumptions of the concept of “strategic depth”. In the fourth part, activities of Turkish diplomacy in the Balkans, the Caucasus, the Middle East and North Africa were described.

Keywords: Republic of Turkey, Justice and Development Party, foreign policy, regional strategy, role theory in international relations

BIBLIOGRAFIA

1. Açma B., Yenişen K. (2013), *Kafkasya'nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü İçin Politika ve Stratejiler*, „Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi”, vol. 20, nr 2.
2. Akçalı P. (2010), *Türk Dış Politikası ve Türk Dünyası*, „Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi”, nr 16.
3. Akdoğan A. (2009), *Dünya Barışı Açısından Medeniyetler İttifakının Önemi ve İslam*, „EKEV Akademi Dergisi”, nr 41.
4. Akpınar E. (2005), *Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri*, „GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi”, vol. 25, nr 2.
5. Aslanlı A. (2018), *Türkiye-Azerbaycan Ekonomik İlişkileri*, „Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi”, vol. 25, nr 1. DOI: <https://doi.org/10.18657/yonveek.396170>.
6. Avcı Y. (2017), *Türk Dış Politikasının Stratejik Derinlik Revizyonunda Balkanlar*, „Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi”, vol. 2, nr 2.

7. Aytüre S., Berki Ö. (2015), *Avrupa Birliği, Türkiye ve Balkan ülkeleri ticaret ilişkileri*, „İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi”, vol. 14, nr 28.
8. Bakyal Ö., Çaha Ö. (2017), *Politik Aktör Olarak Necmettin Erbakan'ın Türk Siyasetindeki Yeri*, „Akademik Hassasiyetler”, vol. 4, nr 8.
9. Bilgin O. (2018), *Türk Milliyetçiliği ve Kemalizm Meselesi Hegemonya, Asimilasyon, Mücadele*, „Akademik Hassasiyetler”, vol. 5, nr 10.
10. Çarkoğlu A. (2002), *The Rise of the New Generation Pro-Islamists in Turkey: The Justice and Development Party Phenomenon in the November 2002 Elections in Turkey*, „South European Society and Politics”, vol. 7, nr 2. DOI: <https://doi.org/10.1080/13608740708539636>.
11. Demirağ Y. (2014), *2015'e Bir Kala Türkiye-Ermenistan İlişkileri*, „Ermeni Araştırmaları”, nr 47.
12. Duran H., Özdemir Ç. (2012), *Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı*, „Akademik İncelemeler Dergisi”, vol. 7, nr 2.
13. Efeğil E. (2016), *AK Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri*, „Akademik Bakış Dergisi”, vol. 9, nr 18. DOI: <https://doi.org/10.19060/gab.83863>.
14. Ekinci M.U. (2017), *Türkiye-Balkanlar İlişkileri*, „SETA”, nr 204.
15. Erdağ R. (2013): *Türkiye'nin Stratejik Kültürü ve Dış Politikada Yansıması*, „Akademik İncelemeler Dergisi”, vol. 8, nr 1.
16. Erşan M. (2006), *Mustafa Kemal Atatürk'ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri*, „Aydın Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi”, vol. 8, nr 3.
17. Görül E. (2013), *Türkiye'nin Balkan politikasının Türkiye – Avrupa Birliği ilişkilerine etkisi*, „Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi”, vol. 21, nr. 2.
18. Harnisch S. (2011), *Role Theory: Operationalization of Key Concepts*, [w:] *Role Theory in International Relations: Approaches and Analyses*, red. S. Harnisch, C. Frank, H. W. Maull, Routledge, Nowy Jork.
19. Hiç Gencer A., Öngel V. (2011), *Serbest Ticaret Bölgesi Çerçevesinde Türkiye ile Suriye, Ürdün ve Lübnan Arasındaki Potansiyel Dış Ticaret Hacminin Uluslararası Çekim Modeli Yoluyla Tahmini*, „Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi”, vol. 13, nr 1.
20. İnce B. (2012), *Citizenship and Identity in Turkey: From Atatürk's Republic to the Present Day*, I.B. Tauris, Nowy Jork.
21. Kalaycı İ., Aytekin B. (2016), *Türkiye-Balkan İlişkileri Üzerine (Geçmişten Geleceğe) Ekonomi-Politik Notlar*, „Avrasya Etüdüleri”, vol. 50, nr 2.
22. Karakurt M. (2016), *Siyasi Partilerin Doğuş Teorileri, Parti Tipolojileri ve Kurumsallaşmaları Bağlamında Milliyetçi Hareket Partisi Üzerine Bir Değerlendirme*, „Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi”, vol. 2, nr 1.
23. Kayhan Pusane Ö. (2014), *Türkiye'nin Kürt Sorunu: Arap Baharı ile Değişen Yurtiçi ve Bölgesel Dinamikler*, „Uluslararası İlişkiler”, vol. 11, nr 41. DOI: <https://doi.org/10.33458/uidergisi.553307>.
24. Kaya E. (2013), *Dış Politika Değişimi: AKP Dönemi Türk Dış Politikası*, „Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi”, vol. 7, nr 12.
25. Kaya Osmanbaşıoğlu G. (2018), *Ortadoğu'da Barışı Tesis Etmede Neo-Osmanlılık Bir Seçenek Olabilir Mi?*, „Akademik Hassasiyetler”, vol. 5, nr 9.
26. Kaymakçı O. (2017), *Kalkınma Sürecinde Seçilmiş ülkeler Bazında Ortadoğu Ekonomileri ve Türkiye ile Ticari ilişkileri (Arap Baharı öncesinde)*, „Sakarya İktisat Dergisi”, vol. 1, nr 2.
27. Kılıç M. (2007), *Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi*, „SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi”, nr 16.
28. Kutlay M. (2012), *Yeni Türk Dış Politikası'nın Ekonomi Politikası: Eleştirel Bir Yaklaşım*, „Uluslararası İlişkiler”, vol. 9, nr 35.

29. Lütem Ö.E. (2015), *Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Güncel Durumu*, „Ermeni Araştırmaları”, nr 50.
30. Öksüz H. (2006), *Atatürkçülük ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye*, „Sosyal Bilimler Dergisi”, vol. 8, nr 3.
31. Özdemir H. (2008), *Türkiye'nin „Sınır-Ülke” Niteliği: Farklı Stratejik Kültürler Arasında Türk Dış Politikası*, „Avrasya Etüdüleri”, vol. 33, nr 1.
32. Özkeçeci-Taner B. (2012), *From Allies to Frenemies and Inconvenient Partners: Image Theory and Turkish-Israeli Relations*, „Perceptions: Journal of International Affairs”, vol. 17, nr 2.
33. Paralı Z. (2020), *Türkiye Cumhuriyeti İle Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında İmzalanmış Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasının Uluslararası Politikaya Etkileri*, „Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi”, vol. 1, nr 1.
34. Saraçoğlu C. (2013), *AKP Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik*, „Alternatif Politika”, vol. 5, nr 1.
35. Sinkaya B. (2011), *Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi*, „Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi”, vol. 1, nr 1.
36. Sunar B. (2013), *Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politika Söyleminde Temalar: Türkiye Bülteni Üzerine Bir İnceleme*, „Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi”, vol. 18, nr 3.
37. Tak İ. (2005), *Milli Mücadele'de Takip Edilen Dış Politikanın Ana İlkeleri*, „A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi”, nr 27. DOI: <https://doi.org/10.14222/Turkiyat697>.
38. Tarcan B.H., Akgüller H., Işık K. (2018), *Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası*, „Econder Uluslararası Akademik Dergi”, vol. 2, nr 2.
39. Telatar G. (2015), *Ak Parti'nin Düzen Kurucu Dış Politika Söylemi Ve Ortadoğu*, „Alternatif Politika”, vol. 7, nr 3.
40. Tuğtan M.A. (2016), *Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu*, „Uluslararası İlişkiler”, vol. 13, nr 49. DOI: <https://doi.org/10.33458/uidergisi.463054>.
41. Tüysüzöğlü G. (2013), *Milyenyum Sonrası Türk Dış Politikası: Yeni Osmanlıcılık ve Türk Avrasyacılığı Ekseninde İnşa Edilen Bir Pragmatizm*, „Alternatif Politika”, vol. 5, nr 3.
42. Uluçakar M. (2018), *Türkiye'de Sivil-Asker İlişkilerinin Temel Açmazları ve Uzlaşım İmkânları*, „Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi”, vol. 5, nr 8.
43. Yeşiltaş M. (2014), *Stratejik Derinlik'in Jeopolitik Tahayyülü*, „Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi”, vol. 1, nr 1.
44. Yıldırım E. (2014), *Türkiye'de Milliyetçilik ve Milli Kimlik: Türkçülüğün Keşfi ve Ulus-Devletleşme Sürecinde Türk Kimliği*, „The Journal Of Academic Social Science Studies”, nr 28. DOI: <https://doi.org/10.9761/JASSS2541>.
45. Yigit N. (2015), *Arab Spring in Berlin and Paris: German and French Foreign Policy Between Continuity and Change*, Anchor Academic Publishing, Hamburg.
46. Zajac J. (2010), *Role Unii Europejskiej w Regionie Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
47. Zajac J. (2015), *Teoria Ról Międzynarodowych*, [w:] *Teorie i Podejścia Badawcze w Nauce o Stosunkach Międzynarodowych*, red. R. Zięba, S. Bieleń, J. Zajac, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Warszawa.
48. Zürcher E. (2004), *Turkey: A Modern History*, I.B. Tauris, Londyn.